

İQLİM DƏYİŞMƏLƏRİNİN ƏHALİNİN HƏSSAS TƏBƏQƏLƏRİNƏ TƏSİRİNİN FƏLSƏFİ TƏHLİLİ

UOT 101.1:316
DOI:10.30546/3006-0346.2024.4.82.106

HAFİZƏ İMANOVA

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun "Davamlı inkişafın fəlsəfə və sosiologiyası" şöbəsinin elmi işçisi

E-mail: hafizaimanova@yahoo.com

Giriş

Həssaslığın qiymətləndirilməsi, iqlim dəyişikliyi-nin təbii sistemlərə və insan icmalarına təsirlərini anlamaq üçün həlledici bir vasitədir və təsirli adaptasiya planlaşdırması üçün zəmin yaratmağın təməl elementidir. Bu səbəbdən həssaslığın qiymətləndirilməsi adətən adaptasiya planlaşdırma prosesinin əvvəlində aparılır. İqlim dəyişikliyi üzrə hökumətlərarası panel bildirir ki, dünya miqyasında və Avropada iqlim dəyişikliyi son onilliklər ərzində bəzi ekstremal hava şəraiti və iqlimlə əlaqəli hadisələrdə həddindən artıq temperatur və bir çox bölgələrdə sıx yağıntılar kimi özünü büruzə vermişdir (1). İnsanların və bütün canlıların həddindən artıq iqlim təsirinə məruz qalması, dünyada baş verən fəlakət hadisələri ("fəlakət itkiləri") nəticəsində iqtisadi itkilərdəki artımın artmasına səbəb olur. İqlim həddində müşahidə olunan dəyişikliklər və bəlkə də təbii ekosistemlərin vəziyyətinin pisləşməsi də bu proseslərdə rol oynamış ola bilər (2). "Fəlakət ziyanları", "fəlakət itkiləri" və "fəlakət xərcləri" ifadələri hər zaman açıq şəkildə fərqlənmir. Bu hesabatda 'zərər' termini fiziki ziyana (məsələn, məhv edilmiş infrastruktur) aiddirsə, "zərər" ifadəsi iqtisadi zərərlərə aiddir. İqtisadi zərərlər birbaşa itkilər (əsasən fiziki ziyanla uyğun gəlir) və dolayı itkilər (işin dayandırılmasının iqtisadi təsirləri kimi) kimi bölünə bilər (3). Xüsusi iqlim həddinin insandan qaynaqlanan qlobal iqlim dəyişikliyinə statistik aidliyi tədqiqində irəliləməyə baxmayaraq, hazırda iqtisadi itkilərdəki müşahidə olunan dəyişiklikləri qlobal iqlim dəyişikliyinə aid etmək mümkün deyil. Fəlakət təsirlərinin yalnız qismən müşahidələri ilə fəlakət riskinin stoxastik təbiəti, müşahidə olunan iqlim dəyişikliyinə fəlakət itkilərində artan tendensiyaya nə dərəcədə təsir etdiyini qiymətləndirməyi çətinləşdirir. Bununla birlikdə, seçilmiş həddindən artıq iqlim hadisələrinin antropogen iqlim dəyişikliyinə statistik aidliyi baxımından əhəmiyyətli bir irəliləyiş əldə edilmişdir. Son illərdə fəlakət riskinin azaldılması və idarə olunmasına dair siyasətlər, qarşısının alınması, qorunması, hazırlığı, reaksiyası və bərpasını əhatə edən əhatəli bir çox təhlükəli yanaşmaya keçdi (4). İqlim dəyişikliyinə və fəlakət risklərinin idarə edil-

məsinə uyğunlaşma, iqlim həddindən artıq risklərin idarə olunması üçün bir sıra tamamlayıcı yanaşmalar təmin edir (2.1). Fəlakət sığortasının daha çox alınması, şübhəsiz geniş təhlükələr üçün zərər hesabını yaxşılaşdırmışdır. Ekstremal iqlim hadisələrindən iqtisadi itkilər artmışdır, lakin geniş məkan və illik dəyişkənlik ilə. Bildirilən fəlakət itkiləri əksər hallarda sağlamlıq, ekosistemlərin bütövlüyü və qeyri-maddi mədəni irs üzərində təsirləri nəzərə almadan yalnız maddi fiziki varlıqlara olan struktur ziyanlarını əks etdirir. Beləliklə, bildirilən iqtisadi itkilər birbaşa itkilərə yönəldilir və bu səbəbdən daha aşağı hədlər kimi başa düşülməlidir. Avropa da daxil olmaqla bütün dünyada və ya əksər bölgələrdə yüksək temperatur yağış hadisələri və quraqlıq ilə ciddi şəkildə artacaqdır. Bundan əlavə, Avropanın böyük hissələri artan quraqlıq riski ilə üzləşəcəkdir (5). İqlim dəyişikliyinə çoxsaylı sektorları əhatə edən həddindən artıq iqlim hadisələri nəticəsində Avropa ölkələrində sistemli uğursuzluqların olma ehtimalını artıracağına orta inam var (6). Artan həddən daha çox itkiyə səbəb olacaqdır. İqlim dəyişikliyinə dolayı təsirlərindən bir çoxu eyni zamanda iqlim dəyişikliyi ilə birlikdə hərəkət edən digər qlobal dəyişikliklər və sosial-demokratik təzyiqlərdən təsirlənəcəkdir. Bunlara gələcək onilliklərdə artması ehtimalı olan və daha çox yayılmış pozulmalar, çıxıqlar və qarşıdurmalardan yaranan dolayı sağlamlıq təsirləri və sağlamlıq və sağ qalma üçün üçüncü dərəcəli təsirlər daxildir (7). İqlim dəyişikliyi əsasən onsuz da mövcud olan sağlamlıq problemlərini daha da artıraraq hərəkət edəcək və ən böyük risklər hazırda iqlimlə əlaqəli xəstəliklərdən ən çox təsirlənən əhalidə təbii olunacaq.

Bəzi bölgələrdə daha yumşaq keçən qışlardan əldə ediləcək sağlamlıq faydalarının, birbaşa və dolayı, təcili və təxirə salınmış risklər yolu ilə sağlamlığa mənfi təsirlər riskini üstələməsi gözlənilmir, iqlim dəyişikliyi su çatışmazlığı və keyfiyyətini artırma və əlavə problemlər yarada bilər. Avropa İttifaqına üzv dövlətlərinin hazırda bildirməli olduqları 50-dən çox yoluxucu xəstəlikdən təxminən yarısı iqlim dəyişikliyindən birbaşa və ya dolayı şəkildə təsirlənə bilər; vektorla əlaqəli bir çox xəstəlik daxil olmaqla digər

İqlimə həssas xəstəliklər, Avropadakı iqlim dəyişikliyi ilə əlaqəli prioritet yoluxucu xəstəliklər hesab olunur (8). Bütün insanlar iqlim dəyişikliyindən təsirlənir, lakin iqlim dəyişikliyinə insanların sağlamlığına təsiri əsasən onların həssaslığından (məsələn, yaş, əvvəlcədən mövcud olan xəstəliklər, məruz qalma, yerləşmə) və uyğunlaşma qabiliyyətindən, ekoloji, sosial, iqtisadi və mədəni amillər, o cümlədən təhsil və səhiyyə sistemlərinə daxil olmaq kimi amillərdən qaynaqlanır. Həssas əhali qruplarına yaşlılar və uşaqlar, şəhər yoxsulları, ənənəvi cəmiyyətlər, yaşayış təsərrüfatları və sahilyanı ərazilərdə yaşayan əhali daxildir (11). Həssaslıqlar həm Avropa bölgələrində, həm də fərqli olaraq dəyişir. Bəzi Avropa bölgələrindəki əhali, iqlim təhlükələrinə məruz qalmasına və həssaslığına görə digərlərinə nisbətən iqlim dəyişikliyindən daha yüksək risk altındadır. İqlim dəyişikliyi istilik dalğalarının tezliyini və intensivliyini artıracaq və iqtisadi itkiləri və bu cür həddindən artıq istilik hadisələrindən təsirlənən insanların sayını artırma bilər. Məsələn, Cənubi Avropada meşə yanğınları riski (9) və ya Arktik populyasiyalar qida, su və infrastruktur üçün fiziki mühitə etibar etdikləri üçün xüsusilə risklidir (6.1). Arktikada temperatur və yağıntıdakı dəyişikliklər, permafrostun əriməsi və azalan dəniz buzları, sahil eroziyası, landşaft çevrilməsi və biomüxtəlifliyin dəyişməsi yerli əhəlinin həyat tərzinə və mədəniyyətinə təsir göstərə bilər.

İqlim siyasəti

İqlim dəyişikliyi, geniş yayılmış siyasət və ictimaiyyətin diqqətini cəlb edən, yeni ortaya çıxan bir təhdiddir. Sağlamlığın qorunmasında və xalq sağlamlığı prioritetlərinin yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Bu gün ən təsirli reaksiyalar və global istiləşmə sənayedən əvvəlki səviyyələrlə müqayisədə 2°C artımın altında qalsa da, ətraf mühitin idarəedilməsi, müşahidə və təbii fəlakətlərdən qorunma və yoluxucu xəstəliklərdəki dəyişikliklər kimi əsas funksiyaların gücləndirilməsi, eləcə də xəstəlik nümunələri və inkişaf qərarlarının insan sağlamlığını yaxşılaşdırmaq üçün son hədəfə xidmət etməsini təmin etmək üçün daha proaktiv bir yanaşmalar ola bilər. Həm iqlimə həssas sağlamlıq riskləri, həm də istixana qazı tullantılarının azaldılmasının sağlamlığa faydaları, iqlim dəyişikliyi ilə bağlı hər hansı bir müzakirə üçün əsas olmalıdır (11). Məsələn, Avropa ölkələrində istilik dalğasına hazırlıq, planlaşdırma və cavab tədbirlərinin daha da yaxşılaşdırılması, inkişafı və tətbiqi istiliklə əlaqəli ölümlərin azalmasına, güclü sektorlararası koordinasiyanın

inkişaf etdirilməsinə, effektiv erkən xəbərdarlıq və sağlamlıq sistemi cavab mexanizmlərinin, nəzarət və qiymətləndirmə tədbirlərinin gücləndirilməsini tələb edəcək.

Sağlamlıq təsirlərinin iqlim dəyişikliyinə aid edilməsi, qarşılıqlı əlaqələrin mürəkkəbliyi və bir sıra digər amillərin (torpaq istifadəsi dəyişiklikləri, xalq sağlamlığına hazırlıq və sosial-iqtisadi şərtlər kimi) potensial dəyişdirici təsirləri səbəbindən çətindir (12). Bundan əlavə, bu kriteriyalar və müşahidələrin tamlığı və etibarlılığı bölgələr və ya qurumlar arasında fərqlənə bilər və zamanla dəyişə bilər. Məlumatların mövcudluğu və keyfiyyəti həm iqlimə həssas sağlamlıq nəticələrindəki uzunmüddətli dəyişikliklər, həm də həddindən artıq hadisələrin sağlamlıq təsirləri üçün iqlim dəyişikliyi və insan sağlamlığı qiymətləndirmələrində çox vacibdir. İqlim dəyişikliyi ilə sağlamlıq arasındakı əlaqələr 2000-ci illərin əvvəllərində Avropada sıx tədqiqat mövzusu olmuşdur. İstilik dalğaları, külək fırtınaları, dolu, çay daşqınları, quraqlıq, fırtına dalğaları və meşə yanğınları kimi həddindən artıq iqlim və hava hadisələri, Avropada və Arktikada mənfi sosial və sağlamlıq təsirləri ilə yanaşı bir çox iqtisadi sektorda da əhəmiyyətli təsirlərə malikdir. Bununla birlikdə, insanın ekstremal hadisələrə qarşı həssaslığı kompleks bir sıra amillər ilə müəyyən edilir. Dəlillər göstərir ki, dünya miqyasında iqlim dəyişikliyi, isti dalğalar, rekord yüksək temperatur və bir çox yerlərdə iqlim həddindən artıq dəyişikliklərə səbəb oldu, bölgələr son yarım əsrdə şiddətli yağışlara məruz qalmışdır (5.1). Zəif əhali bu cür iqlim həddinə və ya bunun bir sıra hallarına məruz qalırsa, bu, sağlamlığa ciddi təsirlərə səbəb ola bilər (2.2). Ekstremal iqlim hadisələrindən iqtisadi itkilər artmışdır, lakin geniş məkan və illik dəyişkənlik ilə. Bildirilən fəlakət itkiləri əksər hallarda sağlamlıq, ekosistemlərin bütövlüyü və qeyri-maddi mədəni irs üzərində təsirləri nəzərə almadan yalnız maddi-fiziki varlıqlara olan struktur ziyanlarını əks etdirir. Davam edən iqlim dəyişikliyinə təsiri zərər məlumatları modelində müəyyənləşdirilmir.

Gözlənilən dəyişikliklərdə regional fərqlər var; məsələn, Cənubi Avropada və Aralıq dənizində istilik dalğalarının şiddətləndiyinə yüksək inam olduğu halda, Avropanın mərkəzi və şimalında müşahidə olunan tendensiyanın əhəmiyyətinə inam azdır. Həddindən artıq hadisələr insan sağlamlığını təhdid edir, eyni zamanda “iqlimə davamlı” sağlamlıq sistemlərinə sahib daha davamlı və sağlam cəmiyyətlərə keçid üçün bir arqument kimi qəbul edilə bilər.

Azərbaycanda iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə məruz qalan həssas təbəqə

Azərbaycanda son dövrlərdə Kür və Araz çaylarının qovşağında, Kür-Araz ovalığının mərkəzi hissəsində baş verən daşqınlar o bölgəni araşdırmağımıza dəlalət edir. Aranın səthi, dünya okean səviyyəsindən orta hesabla 10-20 m aşağıda yerləşən, demək olar ki, ideal bir düzənlikdir, səthini yalnız kiçik təpəli yüksəlişlər - "təpə" və çökəkliklər - "çala" narahat edir. Ötən əsrdə burada yeni antropogen relyef formaları meydana gəldi: şumlanmış torpaqlar, kanalların dərinləşdirilməsi və kollektor-drenaj şəbəkəsi, çay yataqları yollar, hidroelektrik qurğular və daha bir çox şey. Tədqiq olunan ərazilər Kür-Araz ovalığının cənub-şərq və mərkəzi hissəsində, mütləq yüksəkliklərdə - 4-20 m-də və ərazisi 170 min hektardan çoxdur (13).

Xarakterik ekoloji xüsusiyyətlər ərazinin kiçik yamacları, güclü üfüqi disseksiya, müxtəlif torpaq və bitki növləridir. Təxminən Kür çayının təbii xətti boyunca bu zona şərq və qərb hissələrinə bölünür. Bölgədəki relyefin ekoloji rolu mənşəyini Kür və yeni Arazın akkumulyativ fəaliyyətinə borclu olan çox mürəkkəb bir quruluşla müəyyən edilir. Bunlar çox sayda axmaz, keb, çay kənarındakı manes, dağlıq çökəkliklər və digər formalarda çoxdur. Şərq hissəsi, son vaxtlara qədər davam edən gənc formasıların meydana gəlməsi ilə xarakterizə olunur. Keçmişdə baş verən Kür və Araz çaylarının daşqın sularının irəliləmələri cənub-şərqə doğru qaçdı. Bu zona daxilində bir neçə onillik aktiv toplayıcı fəaliyyət praktik olaraq sona çatdı. Muğanın (Sabirabad bölgəsi) şimal hissəsi cənubda Araz pərəstişkarı, şimalda Kür çayı ilə haşiyələnir. Sonuncusu müvafiq olaraq allüvial və delüvial-prolyuvial şüadan ibarətdir. Kür və Araz çayları arasındakı geniş ərazi prolyuvial-delüvial yataqlardan əmələ gələn dalğalı relyefə malikdir və şimal-qərbdən yeni Araz konusu ilə əhatə olunmuşdur (13.1).

Saatlı, İmişli və Sabirabad bölgələri əraziləri də daxil olmaqla Kür-Araz ovalığının relyefinin əmələ gəlməsi Xəzər dənizinin səviyyəsindəki dalğalanmalarla, tədricən və tədricən azalma, regressiya və transgressiyaların dövrü olaraq dəyişməsi ilə birbaşa əlaqəli şəkildə davam etmişdir. Aranın səthi praktik olaraq düzdür, yamaclar şərqə doğru 1-5 dərəcə və ya daha azdır. Əslində az-çox böyük kanalların hamısı, bütün kollektor və drenaj şəbəkəsi, habelə mühəndislik təbiəti, sahil torpaq bəndləri və çoxsaylı gölməçələr 20-ci əsrdə inşa edilmişdir. Kür və Araz kanallarının köçü ilə uzunluqları uzanır, su səthinin yamacı azalır, şoranlığı artan yeraltı suyun səviyyəsi yüksəlir və ümumiyyətlə pik daşqınlar za-

manı təbii və mədəni mənzərələrin basma riski artır. (14) Bu günlərdə Kür və Araz çayları boyunca tuqay meşə zolağının zəif inkişafı da çay sahillərinin aktiv eroziyasına səbəb olur. Qeyd etmək lazımdır ki, son bir neçə yüz ildə həmsərhəd tuqay meşələrinin sahəsi bir neçə dəfə azalmışdır. Müxtəlif illərdə relyefin alçaq təbiəti suyun nəhəng bir əraziyə yayılmasına kömək etmişdir. Bu zona mülayim qışı və quru isti yayı olan quru çöl və yarımsəhra iqlimi ilə xarakterizə olunur. Atmosfer yağıntısının illik miqdarı mümkün buxarlanmanın 20-50% -ni təşkil edir. Buna görə zonanın süni suvarma ehtiyacı var. Yüksək istilik rejimi və süni suvarma pambıq, taxıl, üzüm, tərəvəz, bostan və digər quru subtropik bitkilərin becərilməsinə üstünlük verir.

Tədqiqat sahəsindəki ekoloji miqrasiyaya səbəb olan əsas ekoloji amillər, su anbarından gələn çox sayda qatı maddəni hərəkətə gətirən torpaq denudasiyasıdır. Quru səthinə çırpılan çaylar relyefin ziddiyyətlərini artırır, eroziyanın güclənməsinə kömək edir. Eroziya ilə yığılma arasında sıx bir əlaqə var. Zonada, çaylarda, əmələ gələn yığılmış çay sahillərinə rast gəlmək mümkündür (15). Bu ərazidə yaşayan əhali təbii olaraq həm baş verən daşqınlardan istər iqtisadi, istər isə psixoloji itkilərə məruz qalmışdır. Lakin Azərbaycan hökumətinin gördüyü tədbirlər, eləcə də bir sıra beynəlxalq səviyyəli layihələr vasitəsilə burada reabilitasiya tədbirləri görülmüşdür. Bu bölgənin əhalisi həssas təbəqə kimi bu tədbirlərdən yararlanmışdır.

Nəticə

Dünya miqyasında iqlim dəyişikliyinə təsirlərdən qorunmaq, eləcə də əhalinin həssas təbəqələrinə yardım etmək üçün müəyyən tədbirlər görülmüşdür. Nümunə olaraq 2011-ci ildə ilk alman milli Adaptasiya Fəaliyyət Planının (APA I) tələb etdiyi kimi, standartlaşdırılmış, sektorlararası qiymətləndirmə cari və gələcək iqlim dəyişikliyi təsirləri və həssaslıqları rəsmi sübutla təmin etmək üçün 2015-ci ildə hazırlanmış ikinci Adaptasiya Fəaliyyət Planı daha geniş əhatəli bir fəaliyyət planı olaraq hazırlanmışdır (APA II). APA II və həssaslıq təhlili 2015-ci ildə qəbul edilmiş Alman Uyğunlaşma Strategiyasının inkişaf hesabının bir hissəsidir. Sektorlararası qiymətləndirmə bir çoxunun əməkdaşlığını tələb edirdi. Bu səbəbdən Federal Ətraf Mühit Nazirliyi (BMUB) və Federal Ətraf Mühit Agentliyi (UBA) Həssaslıq Şəbəkəsinə 2011-ci ildə başlamışdır. Birincisi, Həssaslıq Şəbəkəsi, ortaq bir anlayışa əsaslanan ardıcıl sektorlararası metodologiya yaratdı. Əsas həssaslıqlar sonradan

meydana gəldi. Yaxın gələcək üçün iki ssenari sosial-iqtisadi və iqlim dəyişikliyi ssenarilərində əsaslanaraq biri güclü, digəri zəif dəyişiklik üçün birləşmələr idi (mümkün gələcəkləri əhatə etmək üçün istifadə olunur). Uzaq gələcək üçün heç bir sosial-iqtisadi ssenari mövcud deyildi. Buna görə də bu nəticələr yalnız iqlim dəyişikliyi proqnozları ansamblına söykənir. Son mərhələdə, Etimad səviyyəsi və nəticələrin Almaniyaya üçün əhəmiyyəti Şəbəkə tərəfindən əldə edildi. Hər bir fəaliyyət sahəsi üçün, mütəxəssislərin görüşmələrinə əsaslanan uyğunlaşma qabiliyyəti barədə məlumatlar hekayə şəklində birləşdirildi (potensial sektoral iqlim dəyişikliyi təsiri ilə bir matris istifadə edərək, həssaslığına dair təxmini qiymətləndirmə verməklə (aşağı, orta və ya yüksək)). Su sektorunun uyğunlaşma qabiliyyəti ilə birlikdə olduğu da təxmin edildi (mütəxəssis müsahibələrinə əsasən orta və yüksək, zəifliyi orta hesab olunur). Bu iqlim təsirləri əsasən şəhər aqlomerasiyalarında insan sağlamlığı və infrastrukturunu təhdid edəcəkdir. Tədrisən iqlim dəyişikliyi onsuz da biomüxtəlifliyə təsir edir, kənd və meşə təsərrüfatı, habelə insan sağlamlığına bu və ya digər yolla təsirinə göstərir. Güclü olması gözlənilən hərəkət sahələri gələcəkdə iqlim dəyişikliyindən təsirlənənlər inşaat və sahil və dəniz qorunmasıdır. İnşaat, balıqçılıq və biomüxtəliflik fəaliyyət üçün ən həssas sahələrdir.

Yüksək həssaslıq fərziyyələri altında demək olar ki, 90% əhalinin həssas olduğu proqnozlaşdırılır. 2050-ci ilə qədər ən az bir sektor və qaynar nöqtə üç və ya daha çox sektora qarşı həssaslıq aşkar edilir, xüsusilə cənub və cənub-şərqi Avropada (İtaliya, Macarıstan, Rumıniya, Bolqarıstan, Yunanıstan), eyni zamanda İber Yarımadası və Skandinaviyanın bəzi hissələrində. Bu nəticələr inteqrasiya olunmuş qiymətləndirmə platforması nəticəsində hazırlanmışdır: altı sektor üçün modelləri birləşdirən “kənd təsərrüfatı”, “meşə təsərrüfatı”, “biomüxtəliflik”, “su”, “daşqın” (sahillər) və çaylar) və “şəhər” fərqli iqlim şəraitində və 2020 və 2050-ci illər üçün sosial-iqtisadi ssenarilər. İstər dünya miqyasında, istərsə də ölkə daxilində baş verən dəyişikliklər dolayı və qeyri-dolayı insanlara təsir göstərir. Xüsusilə dəyişikliklərin baş verdiyi ərazilərdə yaşayan əhali həssas qrupa daxil olur və baş verəcək fəlakət və ya itkilərin qarşısının alınması üçün önləyici tədbirlər paketi hazırlanmalıdır və maksimum dərəcədə ən az itki ilə fəlakətlərdən çıxış yolu tapılmalıdır. Yuxarıda göstəriləyi kimi, bir çox Avropa ölkələrində belə tədbirlər paketi hazırlanmışdır. Azərbaycanda da Kür-Araz boyu baş verən daşqınlardan sonra tədbir-

lər paketi hazırlanmışdır. Əhalinin baş verəcək təbii fəlakətlərə hazırlıqlı olması üçün bir çox layihələr həyata keçirilmişdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Bindoff, N. L., Stott, P. A., Allen, M. R., Gillett, N., Gutzler, D., Hansingo, K., Hegerl, G., Hu, Y., Jain, S., Overland, J., Perlwitz, J., Sebbari, R. and Zhang, X., 2013, 'Detection and attribution of climate change: From global to regional', in: Mokhov, I. I., Stocker, T. F., Qin, D., et al. (eds), *Climate change 2013: The physical science basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment*

Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, Cambridge; New York, pp. 867–952.

2. IPCC, 2012, *Managing the risks of extreme events and disasters to advance climate change adaptation. Special Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, Cambridge*

3. OECD, 2014, *Improving the evidence base on the costs of disasters: Towards an OECD framework for accounting risk management expenditures and losses of disasters. 4th meeting of the OECD High Level Risk Forum, GOV/PGC/HLRF(2014)8, OECD.*

4. EEA, 2011, *Mapping the impacts of natural hazards and technological accidents in Europe, EEA Technical report No 13/2010, European Environment Agency.*

5. IPCC, 2013, *Climate change 2013: The physical science basis. Contribution of Working Group I to the Fifth*

Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, Cambridge; New York.

6. IPCC, 2014a, *Climate change 2014: Impacts, adaptation and vulnerability. Part A: Global and sectoral aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, Cambridge; New York.*

7. McMichael, A. J., 2013, 'Globalization, climate change, and human health', *New England Journal of Medicine* 368(14), 1 335–1 343.

8. Lindgren, E., Andersson, Y., Suk, J. E., Sudre, B. and Semenza, J. C., 2012, 'Monitoring EU emerging infectious disease risk due to climate change', *Science* 336(6080), 418–419 (doi: 10.1126/science.1215735).

9. Kovats, S., Lloyd, S., Hunt, A. and Watkiss, P.,

2011, *The impacts and economic costs on health in Europe and the costs and benefits of adaptation*, Technical policy briefing note 5, FP7 ClimateCost project.

10. Armitage, J. M., Quinn, C. L. and Wania, F., 2011, 'Global climate change and contaminants — An overview of opportunities and priorities for modelling the potential implications for long-term human exposure to organic compounds in the Arctic', *Journal of Environmental Monitoring* 13(6), 1 532–1 546 (doi: 10.1039/c1em10131e).

11. WHO, 2015, *Improving environment and health in Europe: How far have we gotten*, World Health Organization, Regional Office for Europe, Copenhagen.

12. Wardekker, J. A., de Jong, A., van Bree, L., Turkenburg, W. C. and van der Sluijs, J. P., 2012, 'Health risks of climate change: An assessment of uncertainties and its implications for adaptation policies', *Environmental Health* 11(1), 67 (doi: 10.1186/1476-069X-11-67).

13. Алиев В.А., Набиева С.Г. и др. Анализ риска наводнений и деградации ландшафта в бассейне реки Кура. Труды Географического общества Азербайджана. 2011. Баку;

14. Алиев Д.А. Состояние растительности пресных водоемов нижней Куры и их прогнозы с изменением водного питания. Ученые записки АГУ. Серия биологическая, 1967, Т4, с. 25-28.

15. Экологический Атлас Азербайджанской Республики. Баку-2010. 176 стр.

XÜLASƏ

Məqalədə iqlim dəyişikliyinin qlobal təsirləri və adaptasiya məsələləri çərçivəsində insanların həyatına, sosial rifahına, xüsusilə həssas təbəqələrə olan sosial təsirlər fəlsəfi aspektdən təhlil edilmişdir. Məqalədə müqayisəli metodologiyadan istifadə edilmişdir. Müəllif tədqiqatı qlobal kontekstdə apararaq geniş əhatəli təhlildən istifadə etmişdir. Həmçinin, Azərbaycanada iqlimin ən çox təsir etdiyi bölgələrdə (Kür-Araz qovşağı ərazilərdə) əhalinin həssas təbəqələrinin məruz qaldığı təsirlər fəlsəfi aspektdən təhlil edilmişdir. Qlobal kontekstdə Azərbaycanda görülə biləcək tədbirlər və proqnozlar araşdırılmışdır.

Açar sözlər: iqlim dəyişikliyi, əhalinin həssas təbəqələri, adaptasiya, fəlakət riskləri.

Философский анализ воздействия изменения климата на уязвимые группы населения РЕЗЮМЕ

В статье с философской точки зрения анализируются глобальные последствия изменения климата и социальные последствия для жизни людей, социального благополучия, особенно уязвимых групп. В статье использована сравнительная методология. Автор использовал комплексный анализ, проводя исследование в глобальном контексте. Также с философской точки зрения были проанализированы последствия для уязвимых слоев населения в наиболее пострадавших от климата регионах Азербайджана (районы узла Кур-Араз). Рассмотрены меры и прогнозы, которые могут быть приняты в Азербайджане в глобальном контексте.

Ключевые слова: изменение климата, уязвимые группы населения, адаптация, риски стихийных бедствий.

Philosophical analysis of the impact of climate change on the vulnerable groups of the population

SUMMARY

In the article, the global effects of climate change and the social effects on people's lives, social well-being, especially vulnerable groups are analyzed from a philosophical point of view. Comparative methodology was used in the article. The author used a comprehensive analysis, conducting the research in a global context. Besides this, the effects of the vulnerable sections of the population in the regions most affected by the climate in Azerbaijan (Kur-Araz junction areas) have been analyzed from a philosophical point of view. Measures and forecasts that can be taken in Azerbaijan in the global context have been examined.

Key words: climate change, vulnerable groups of the population, adaptation, disaster risks.